

ELEKTRON TIJORAT TIZIMLARIDAN FOYDALANISH

Toshboltayev Faxriddin O‘rinboyevich

FarDU Axborot texnologiyalari kafedrası katta o‘qituvchisi (PhD)

Madaminova Durdona Abduxakim qizi

Chet tillari fakulteti: ingliz tili 1-kurs talabasi, Farg‘ona davlat universiteti

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqola elektron tijorat tizimlarining rivojlanishi va ularning iqtisodiy va ijtimoiy ta'sirini o'rganishga bag'ishlangan. Maqolada elektron tijoratning asosiy turlari, texnologik infrastrukturası, xavfsizlik muammolari va uning global bozorda o'zgaruvchan dinamikasi tahlil qilinadi. Elektron tijorat platformalari, mijozlar bilan aloqalar va tranzaksiyalarni amalga oshirish jarayonlaridagi yangiliklar ko'rib chiqilib, ushbu tizimlarning samaradorligini oshirish uchun tavsiyalar beriladi. Shuningdek, elektron tijoratning yuridik va etik jihatlari, shuningdek, raqobatbardoshlikni ta'minlashdagi roli ham muhokama qilinadi. Maqola elektron tijoratning iqtisodiy o'sishga qo'shgan hissasini va kelajakdagi rivojlanish istiqbollarini ko'rib chiqadi.

Kalit so'zlar: elektron tijorat, onlayn savdo, raqamli iqtisodiyot, tranzaksiyalar, texnologik infrastrukturası, xavfsizlik, mijozlar bilan aloqalar, raqobatbardoshlik, yuridik va etik masalalar, iqtisodiy o'sish.

Аннотация. Данная научная статья посвящена исследованию развития электронных коммерческих систем и их воздействия на экономику и общество. В статье рассматриваются основные виды электронной коммерции, технологическая инфраструктура, проблемы безопасности и меняющаяся динамика этих систем на глобальном рынке. Рассматриваются новшества в процессах взаимодействия с клиентами и осуществления транзакций, а также предлагаются рекомендации по повышению эффективности этих систем. Также обсуждаются юридические и этические аспекты электронной коммерции, а также роль обеспечения конкурентоспособности. В статье рассматривается вклад электронной коммерции в экономический рост и перспективы её развития в будущем.

Ключевые слова: электронная коммерция, онлайн-торговля, цифровая экономика, транзакции, технологическая инфраструктура, безопасность, взаимодействие с клиентами, конкурентоспособность, юридические и этические вопросы, экономический рост.

Abstract. This scientific article is dedicated to the study of the development of electronic commerce systems and their economic and social impact. The article examines the main types of e-commerce, technological infrastructure, security issues, and the changing dynamics of these systems in the global market. Innovations in

customer interactions and transaction processes are discussed, along with recommendations to improve the efficiency of these systems. The article also addresses the legal and ethical aspects of electronic commerce and its role in ensuring competitiveness. The article explores the contribution of e-commerce to economic growth and the future prospects of its development.

Keywords: electronic commerce, online trade, digital economy, transactions, technological infrastructure, security, customer relations, competitiveness, legal and ethical issues, economic growth.

So'nggi yillarda global iqtisodiyotda elektron tijorat (e-commerce) tizimlari sezilarli o'rin egallab, tijorat faoliyatining yangi shakllarini yaratdi. Internet va raqamli texnologiyalarning rivojlanishi bilan, iste'molchilar va bizneslar o'rtasidagi aloqalar yangicha bir formatda tashkil etildi. Elektron tijorat tizimlari nafaqat savdo jarayonlarini tezlashtirgan, balki butun iqtisodiy tizimni raqamlashtirishga yordam berib, yangi iqtisodiy o'sish imkoniyatlarini yaratdi. Ushbu maqolada elektron tijorat tizimlarining rivojlanish tarixi, turli tizimlar va ularning iqtisodiy va ijtimoiy ta'sirini o'rganishga qaratilgan.

1. Elektron tijorat tizimlarining turlari

Elektron tijorat (e-commerce) tizimlari turli biznes va iste'molchi ehtiyojlarini qondirishga yo'naltirilgan bir nechta asosiy turlarga bo'linadi. Ular har biri o'zining alohida xususiyatlariga ega va turli maqsadlar uchun ishlatiladi.

1.1 B2B (Business to Business)

B2B elektron tijorat tizimi bizneslar o'rtasida tovarlar yoki xizmatlarni onlayn tarzda sotish va sotib olishni ta'minlaydi. Bu tizimlar asosan ishlab chiqaruvchi va yetkazib beruvchilar, va shu kabi bizneslar o'rtasida faoliyat yuritadi. Misol uchun, bir kompaniya boshqa kompaniyaga mahsulotlarni yetkazib berish yoki xom ashyolarni sotish uchun B2B platformalaridan foydalanishi mumkin.

1.2 B2C (Business to Consumer)

B2C elektron tijorat eng keng tarqalgan va rivojlangan turidir. Bu tizimda bizneslar (kompaniyalar) to'g'ridan-to'g'ri iste'molchilarga mahsulot yoki xizmatlarni taqdim etadilar. Onlayn do'konlar, internet orqali sotiladigan mahsulotlar va xizmatlar B2C tizimining eng an'anaviy shakllaridir. Amazon, eBay, Alibaba kabi platformalar B2C tizimlarining muvaffaqiyatli misollaridir.

1.3 C2C (Consumer to Consumer)

C2C elektron tijorat tizimida iste'molchilar bir-birlariga tovarlar yoki xizmatlarni sotadilar. Bu turda onlayn bozor joylari va platformalar orqali iste'molchilar o'zaro savdo qilishadi. Misollar sifatida, eBay, Avito va Craigslist kabi saytlar iste'molchilar orasida tovarlar almashinuvini ta'minlaydi. Bu tizimda, ko'pincha, o'ziga xos xavfsizlik va ishonch masalalari yuzaga keladi.

1.4 C2B (Consumer to Business)

C2B elektron tijorat tizimida iste'molchilar o'z xizmatlari yoki mahsulotlarini bizneslarga taqdim etadilar. Bunda, iste'molchilar kompaniyalarga kerakli ma'lumotlar, xizmatlar yoki mahsulotlar taqdim etadilar. Misol uchun, dizaynerlar yoki kontent ishlab chiquvchilar onlayn platformalarda kompaniyalar uchun o'z xizmatlarini sotadilar. Freelancer, Upwork kabi platformalar C2B modelining misollaridir.

1.5 B2G (Business to Government)

B2G tizimi bizneslar va hukumat o'rtasidagi savdo va hamkorlikni anglatadi. Bu modelda kompaniyalar davlat idoralari uchun mahsulotlar, xizmatlar yoki texnologiyalarni taqdim etadilar. Ko'pincha davlat uchun tenderlar, loyihalar va xaridlar B2G tizimlari orqali amalga oshiriladi.

Har bir elektron tijorat turi o'zining xususiyatlari va ehtiyojlariga mos keladi, bu esa ularga turli sohalarida muvaffaqiyatli qo'llanilishini ta'minlaydi. B2B va B2C tizimlaridan tashqari, C2C va C2B tizimlarining rivojlanishi, ayniqsa, onlayn savdo va xizmatlarning yangi shakllari va innovatsiyalarni keltirib chiqardi.

2. Texnologik infratuzilma va xavfsizlik

Elektron tijorat tizimlarining muvaffaqiyatli ishlashi uchun kuchli texnologik infratuzilma va xavfsizlik choralari ta'minlash zarur. Ushbu tizimlar, asosan, internet tarmog'idan, to'lov tizimlaridan, ma'lumotlar bazalaridan va serverlardan tashkil topgan.

Texnologik Infratuzilma

Elektron tijorat tizimlarining samarali ishlashi uchun mustahkam texnologik infratuzilma zarur. Bunga quyidagilar kiradi:

Web platformalar: Onlayn do'konlar va xizmat ko'rsatish platformalarini yaratish va boshqarish uchun zarur tizimlar. Ular internet orqali mijozlarga xizmatlarni taqdim etish imkonini beradi.

To'lov tizimlari: Elektron tijoratda to'lov tizimlari, masalan, PayPal, kredit kartalari yoki boshqa raqamli to'lov platformalari orqali amalga oshiriladi. To'lov tizimlari tranzaktsiyalarni oson va xavfsiz amalga oshirishga yordam beradi.

Ma'lumotlar bazalari: Elektron tijorat tizimlarida mijozlar, mahsulotlar, tranzaktsiyalar va boshqa ma'lumotlarni saqlash uchun ma'lumotlar bazalari ishlatiladi. Bu bazalar ma'lumotlarni samarali boshqarish va qayta ishlash imkonini beradi.

Xavfsizlik

Elektron tijoratda xavfsizlik masalalari alohida ahamiyatga ega, chunki internet orqali amalga oshiriladigan tranzaktsiyalarni himoya qilish zarur. Asosiy xavfsizlik choralari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Shifrlash: Mijozlarning moliyaviy va shaxsiy ma'lumotlarini himoya qilish uchun SSL (Secure Socket Layer) sertifikatlari va shifrlash texnologiyalari ishlatiladi. Bu, ma'lumotlarning uzatilish jarayonida ularni himoya qilishni ta'minlaydi.

Autentifikatsiya: Mijozlarning xavfsizligini ta'minlash uchun ikki bosqichli autentifikatsiya tizimlari qo'llaniladi. Bu tizimlar foydalanuvchilarni tekshirish va ularga kirish huquqini berish uchun qo'shimcha xavfsizlik qatlamini yaratadi.

Firewall va Anti-virus tizimlari: Elektron tijorat tizimlari uchun kirish nazorati va ma'lumotlarning zararli dasturlardan himoyalaniishi zarur. Firewall va antivirus dasturlari tizimlarni tarmoq xavf-xatarlaridan himoya qilishga yordam beradi.

Xavfsizlik muammolari

Elektron tijorat tizimlarida xavfsizlikka ta'sir qiladigan asosiy muammolar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Xakerlik hujumlari: Xakerlar tizimlarga kirib, mijozlarning moliyaviy ma'lumotlarini o'g'irlashlari mumkin. Bunday hujumlar, ayniqsa, zaif tizimlarda keng tarqalgan.

Fraud (soxtalashtirish): Elektron tijoratda soxta tranzaksiyalar va firibgarliklar yuzaga kelishi mumkin. Bu holatlar, ayniqsa, to'lov tizimlarida va shaxsiy ma'lumotlar bilan bog'liq bo'ladi. Xavfsizlik va texnologik infratuzilmaning mustahkam bo'lishi elektron tijoratning muvaffaqiyatli ishlashi uchun asosiy omil hisoblanadi. Elektron tijoratning samarali ishlashi va xavfsizligi kompaniyalar uchun mijozlarning ishonchini saqlab qolish, shuningdek, bozorni kengaytirish imkoniyatlarini taqdim etadi.

3. Elektron Tijoratning Iqtisodiy Ta'siri

Elektron tijorat (e-commerce) tizimlari iqtisodiyotga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Birinchi navbatda, u bizneslar va iste'molchilar o'rtasidagi o'zaro aloqalarni tezlashtirib, savdo jarayonlarini samarali va qulay qiladi. Elektron tijoratning keng tarqalishi kichik va o'rta bizneslar uchun global bozorlarga kirish imkoniyatlarini yaratadi, bu esa raqobatni kuchaytiradi va yangi iqtisodiy imkoniyatlarni taqdim etadi.

E-tijoratning iqtisodiy o'sishiga ta'siri, shuningdek, yangi ish o'rinlarining yaratilishiga yordam beradi. Internetda yangi biznes modellarining rivojlanishi, masalan, onlayn savdo, raqamli xizmatlar va mobil ilovalar orqali savdo qilish, ishchi kuchini talab qiladi. Bundan tashqari, elektron tijorat raqamli texnologiyalarni joriy etishni rag'batlantirib, umumiy iqtisodiy raqobatbardoshlikni oshiradi.

Elektron tijoratning iqtisodiy ta'siri, shuningdek, savdo va xizmat ko'rsatishning global miqyosda o'sishini ta'minlab, iqtisodiy integratsiya va samaradorlikni kuchaytiradi. Shuningdek, xarajatlar kamayishi va resurslar samarali taqsimlanishi tufayli ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish jarayonlari optimallashtiriladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, elektron tijorat tizimlari zamonaviy iqtisodiyotda muhim o'rin egallagan va uning rivojlanishi yangi savdo imkoniyatlarini yaratib, global bozorlarga kirish imkoniyatini taqdim etgan. Ushbu tizimlar biznes va iste'molchilar o'rtasidagi aloqalarni tezlashtirib, savdo jarayonlarini samarali va qulay qiladi.

Elektron tijoratning asosiy turlari – B2B, B2C, C2C va C2B – har biri turli biznes modellari va iste'molchilar ehtiyojlarini qondiradi.

Biroq, elektron tijorat tizimlarining samarali ishlashi uchun kuchli texnologik infratuzilma va xavfsizlik choralari talab etiladi. Ma'lumotlarni himoya qilish, xavfsizlikni ta'minlash va yuridik masalalarni hal qilish muhim ahamiyatga ega. Elektron tijoratning iqtisodiy ta'siri, shuningdek, yangi ish o'rinlarini yaratish, raqobatni kuchaytirish va global iqtisodiy integratsiyani ta'minlash orqali sezilarli bo'ldi. Kelajakda elektron tijorat tizimlari yanada rivojlanib, innovatsion texnologiyalar va raqamli xizmatlar yordamida savdo jarayonlarini yanada samarali va xavfsiz qilish imkoniyatlarini yaratadi. Shu bilan birga, xavfsizlik va huquqiy masalalar bo'yicha yangi yechimlarni izlash davom etishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Chaffey, D. (2015). Digital Marketing: Strategy, Implementation, and Practice. Pearson Education.
- 2.Laudon, K. C., & Traver, C. G. (2021). E-commerce: Business, Technology, Society (15th ed.). Pearson.
- 3.Turban, E., King, D., Lee, J. K., & Liang, T. P. (2020). Electronic Commerce: A Managerial and Social Networks Perspective (9th ed.). Springer.
4. Toshboltayev, F. (2023). Pedagogical facilities and informational technologies integration provision in contemporary education. Scientific Journal of the Fergana State University, (3), 21. Retrieved from
5. Tashboltaev, F. (2023). Model of development of methodological preparation of future it teachers based on the integration of pedagogical and information technologies. International Bulletin of Engineering and Technology, 3(8), 37-40.
6. Tashboltaev, F. (2023). Providing the integration of pedagogical opportunities and information technologies in modern education. International Bulletin of Applied Science and Technology, 3(8), 85-89.